

5. Trofymenko, L. I. (2014). Shliakhy podolannia zahalnoho nedorozvytku movlennia u ditei doshkilnoho viku [Addressing the general underdevelopment of speech in preschool children]. Kirovohrad: Imeks-LTD.

УДК 376.011.3-051

Федоренко О.Ф.

к.пед.н., науковий співробітник лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, м.Київ

ЯКІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ОСВІТІ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ: ВАРІАТИВНІСТЬ ОСВІТНІХ МАРШРУТІВ

Здійснено аналіз особливостей сучасного освітнього простору. Зазначено наявність доступності освітніх послуг для осіб з порушеннями слуху відповідно до їхніх особливих освітніх потреб. Обґрунтовано, що варіативність освітніх маршрутів для осіб з порушеннями слуху є умовою формування їх здатності до адаптації та самореалізації у сучасному суспільстві.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, спеціальна освіта, особливі освітні потреби, соціонавчальна інтегрованість, порушення слуху.*

Постановка проблеми. За останні десятиліття освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін на усіх рівнях. Це пов'язано з визнанням нової суспільно-освітньої концепції, яка ґрунтується на соціальних (людино-центрованих) принципах, що зумовлюють розвиток всієї освіти в інноваційному напрямі. Наразі кроки спеціальної освіти визначаються модернізацією її структури, усталенням гуманістичних парадигм в теорії й практиці навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Для осіб з порушеннями слуху якісно новий етап в освіті пов'язаний із соціокультурним, особистісно-орієнтованим, компетентнісним підходами, що змінюють ставлення до них як до представників культурно-лінгвістичної меншини; розширюють їхні права щодо використання жестової мови як мови навчання та мови вивчення; уможливають самоідентифікацію, самовизначення та вибір освітніх маршрутів.

Метою статті є аналіз особливостей сучасного освітнього простору, у тому числі наявності та доступності варіативності освітніх маршрутів для осіб з порушеннями слуху відповідно до їх освітніх потреб, як умови формування здатності до адаптації та самореалізації у сучасному суспільстві.

Основними методами науково-дослідної роботи у цій статті є теоретичні. А саме: концептуальний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; наукова інтерпретація, порівняння, синтез, узагальнення для вивчення освітнього простору, власне його варіативності й доступності для соціальної й навчальної активності осіб з порушеннями слуху.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема трансформації освіти осіб з особливими освітніми потребами є предметом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед низки праць вагомими у контексті нашого дослідження є роботи вітчизняних науковців (В. Андрущенко, І. Бех, В. Засенко, В. Кремень, А. Колупаєва, С. Кульбіда, О.Таранченко та ін.). Висновується, що саме освіта, разом з комплексною модернізацією всіх сфер суспільного життя, здатні переконати широкі верстви громадян в перспективності соціокультурної трансформації розвитку суспільства як однієї з передумов конкурентоспроможності України в сучасній світовій цивілізаційній спільноті.

Реформування вітчизняної системи спеціальної освіти нині передбачає відхід від авторитарної моделі організації навчального процесу, що, як зазначає український науковець О. Таранченко, утвердилися з часів тоталітаризму і спричинила нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу [3]. Свого часу, українські вчені (А. Владимирський, І. Соколянський, М. Тарасевич) достатньо близько підійшли до теоретичного обґрунтування соціальної моделі навчання осіб з обмеженими можливостями. [3;8]. На жаль, теоретичні та практичні напрацювання українських науковців на століття було відкинуто. Упродовж багатьох років саме спеціальна школа забезпечувала школярам з тяжкими порушеннями мовлення, слуху, зору, опорно-рухового апарату, особливостями розумового розвитку можливість опанування знань та максимальне компенсування порушення (С. Литовченко, М. Супрун, О. Таранченко, В. Шевченко, О. Шевченко, М. Ярмаченко та інші).

Попри наявність достатньої матеріально-технічної й методичної бази, забезпечення відповідних умов для реабілітаційної й корекційно-розвиткової діяльності з учнями, організацію професійно-трудової підготовки тощо, на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти більш виразними вбачаються прогалини спеціальної форми навчання як домінуючою для осіб з психофізичними потребами.

Вже визнано, що закономірністю еволюційного розвитку української спеціальної системи освіти, що розвивалась від простої організації до складної, від виключно елітарної до сфери залучення всіх соціальних прошарків та структур суспільства, є інклюзія (В. Засенко, А. Колупаєва, О. Таранченко та ін.).

За останнє десятиліття вітчизняними науковцями здійснено фундаментальні дослідження для впровадження інклюзивної освіти на теренах України, обґрунтовано теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти й означено шляхи її впровадження в Україні (І. Білозерська, Е. Данілавичує, З. Ленів, І. Луценко, О. Мартинчук, Ю. Найда, С. Литовченко, О. Таранченко, Т. Сак, Т. Скрипник Н. Софій та інші).

В сучасних публікаціях українських науковців висвітлено й стратегічні напрями розвитку спеціальної освітньої галузі у контексті соціальної моделі, що акцентує увагу на адаптації середовища, у тому числі педагогічних ресурсів, до потреб та можливостей дітей з психофізичними порушеннями (Т. Дегтяренко, В. Засенко, А. Колупаєва, О. Ляшенко, С. Миронова, Н. Пахомова, О. Федоренко, О. Хохліна та ін.).

Виклад основного матеріалу. Сутність сучасних підходів українських, зарубіжних дослідників до проблеми інклюзивного навчання учнів глухих та зі зниженим слухом полягає у створенні та апробації різних моделей забезпечення права на освіту.

Різняться погляди вітчизняних і зарубіжних вчених щодо оцінювання ефективності залучення школярів з порушеннями слуху до навчання разом з чуючими однолітками. Найбільш значущими в цьому контексті визначено наявність повноцінного мовленнєвого середовища, що, сприяє успішному мовному й мовленнєвому розвитку цих учнів, й вплив сімейного чинника, оскільки сім'я може брати безпосередню участь у навчанні й вихованні дитини (Д. Големан, Т. Курс, К. Луцько, Е. Леонгард, Л. Малинович, М. Шеремет, О. Разумова та ін.). Першочергово науковці акцентують увагу на проблемі якісного сприймання й продукування усного словесного мовлення таких школярів в умовах інклюзивного навчання. Для прикладу у Канаді неабияка роль при цьому відводиться педагогам, які мають спеціальну освіту в галузі сурдопедагогіки, володіють методиками формування вимови, розвитку слухового сприймання, усного словесного й жестового мовлення, долучаються до команди фахівців, що працює над розробленням індивідуальної програми розвитку (ІПР) учня з порушеннями слуху [6, 75-81].

Нині в Україні спостерігаємо наступне. Під час розроблення ІПР не рідко проігноровано систематичність спеціальної роботи з розвитку слухового сприймання

та мовлення, що є важливим і обов'язковим напрямом корекційно-розвиткової складової для таких учнів. Так, в ІПР зазначено, що корекційно-розвиткова робота з учнями зі зниженим слухом проводиться [8; 7, 58-65]. Однак, ця діяльність здійснюється переважно психологом чи логопедом, а не сурдопедагогами як фахівцями. Окрім цього, не визначено зміст таких занять. Висновується, що роботі з розвитку слухового сприймання та формування вимови таких учнів під час уроків та в позаурочний час приділено формальну увагу в підпункті про навчальні цілі та короткострокові завдання (фрази на зразок: розвивати усне мовлення; поповнювати словник; правильно вимовляти звуки тощо). Це свідчить, що зміст корекційно-розвиткової діяльності не спрямований на розв'язання специфічних завдань, зумовлених особливостями слухо-мовленнєвого розвитку школярів зі зниженим слухом; не реалізується через спеціально організовані групові та індивідуальні заняття, які мають проводитися «...педагогами, психологами з відповідною освітою, які залучаються з НРЦ, ПМПК, спеціальних навчальних закладів шляхом укладання угод про співпрацю, а також психологами шкіл, установ соціального захисту, ПМПК, центрів практичної психології та соціальної роботи, створених при управліннях освіти і науки, ресурсних центрів» [9].

В ІПР також рідко йдеться про застосування різнопрофільних, зокрема сурдопедагогічних корекційно-розвиткових і навчальних комп'ютерних програм, що значно підвищують можливість доступу до освітніх та інформаційних ресурсів, сприяють отриманню якісної освіти, соціалізації та інтеграції в суспільство осіб з порушеннями слуху; використання інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання. Це засвідчує, що аудіовізуальне прилаштування середовища, його підсилення, а відтак й доступність для школярів зі зниженим слухом, здебільшого проігноровані в умовах інклюзивного навчання. Водночас, зміцнення матеріально-технічної бази в цьому напрямі на переконання багатьох дослідників є актуальним для забезпечення варіативності освітніх маршрутів для таких учнів [8; 7, 58-65].

Педагоги ознайомлені із загальними принципами організації навчального процесу в інклюзивних умовах для таких учнів. Втім суто теоретичні знання особливостей розвитку та неякісне оцінювання особливих освітніх потреб школярів зі зниженим слухом (а оцінюють їх загальноосвітні педагоги, рідко послуговуючись підтримкою фахівців) не дають змоги передбачити ефективні адаптації щодо змісту, способу подання навчального матеріалу, представлення учнями результату навчальної діяльності. Це може знижувати ефективність педагогічного супроводу, зумовити формальність педагогічної діяльності щодо забезпечення соціонавчальної інтегрованості таких учнів в умовах інклюзивного навчання [7, 58-65].

Ми вже відзначали, що діти з порушеннями слуху є єдиною категорією, що зазначена в окремому пункті Саламанської Декларації (1994), зважаючи на позицію Всесвітньої Федерації Глухих. Йдеться про те, що питання успішної інтеграції цих осіб у навчально-виховний процес через забезпечення безбар'єрної комунікації і взаємодії відповідно до їхніх особливих освітніх потреб є актуальним для сучасної педагогічної науки. Аналіз міжнародних нормативно-законодавчих документів і науково-теоретичних напрацювань з цієї проблеми свідчить, що більшості інклюзивних шкіл Північної Америки і Канади зокрема (що наразі є флагманами інклюзивного навчання цієї категорії школярів), бракує кваліфікованих спеціалістів – перекладачів жестової мови, обізнаних з сурдопедагогікою педагогів та асистентів. Водночас в українській школі, як у практиці шкіл Західної Європи та Північної Америки, активно поширюється вчення про роль соціального оточення стосовно осіб глухих та зі зниженим слухом. Формується нова культурна й освітня норма, що ґрунтується на повазі до таких осіб [1, 20 - 29; 10, 311 - 351].

У цьому контексті позитивними є зміни в політиці української держави стосовно мовного питання нечуючих. Здійснюються дослідження з лінгвістики жестової мови

(С. Кульбіда та ін.), розроблено «Концепцію жестової мови в Україні», запроваджено викладання української жестової мови в усіх спеціальних навчальних закладах для дітей з порушеннями слуху тощо. Втім, забезпечити ефективну двомовну освіту в Україні для учнів з порушеннями слуху наразі можливо лише в системі спеціальних шкіл. Позаяк саме в цій системі навчання жестова мова є засобом навчання і окремим навчальним предметом (впродовж всього періоду навчання). Предмет жестова мова вивчається не лише в контексті лінгвістичних особливостей, а як прояв культури глухих (С. Кульбіда, М. Рода, Д. Рассел та ін.).

Означене дає підстави для висновку, що нині існує варіативність освітніх маршрутів для осіб з порушеннями слуху. Втім виникає потреба у інформуванні педагогів щодо чинників, що зумовлюють особливі освітні потреби школярів глухих та зі зниженим слухом в інклюзивних умовах навчання; наданні фахової підтримки педагогам для визначення й задоволення особливих освітніх потреб таких учнів для ефективного забезпечення формування здатності осіб з порушеннями слуху до адаптації та самореалізації у сучасному суспільстві незалежно від обраного освітнього маршруту.

Наукові визначення зарубіжних вчених про залежність від соціального залучення підтверджують, що соціальне тло є визначальним в світі осіб з порушеннями слуху. Оскільки саме соціальні навички дають змогу досягти успіху в дорослих життєвих ролях (К. Албреч, М. Бос, Т. Дейсон та ін.). Безумовно, що соціальні навички впливають на академічне життя та майбутню професію. Тому для науковців дедалі очевидніше, що навчання за будь яких умов має бути соціальним процесом, основою якого є взаємодія з навчальним і соціальним оточенням.

Резюмуючи, схилиємось до думки, що не може бути одного варіанту залучення для усіх учнів з порушеннями слуху; умови, що є ідеальними для школярів зі зниженим слухом, які слухопротезовані у ранньому віці, не сприятимуть соціальним і навчальним досягненням тих учнів, які слухопротезовані у старшому дошкільному віці чи мають глибокі порушення слуху; під час організації інклюзивної форми навчання варто враховувати в яких «мовних» умовах зростала дитина з порушеннями слуху тощо. Водночас, як відзначає М. Стінсон, мають бути створені відповідні умови, аби мінімізувати обмеження на соціальному і академічному рівнях дитини, стимулювати самостійність і відповідальність, забезпечувати розвиток навичок, здібностей і поведінки, необхідних для функціонування в міру особливих освітніх потреб та, власне, обмежень. На нашу думку, ще й до сьогодні залучення в загальноосвітній простір школярів з особливими потребами не супроводжується ефективними змінами в організації педагогічної діяльності, стратегіях навчання, хоча й спирається на законодавчо підкріплений вибір освітнього маршруту. Саме ці недоліки можуть бути основними бар'єрами для здійснення ефективного навчання школярів з порушеннями слуху в інклюзивних умовах, оскільки успішність інклюзивної форми навчання залежить від усвідомлення труднощів, з якими стикаються учні, і, відповідно, правильної організації шкільного середовища, застосування ефективних підходів, методів тощо. Так, поряд, здавалося б вирішеного питання щодо забезпечення варіативності освітніх маршрутів через успішне інтегрування в соціум, постає проблема ефективного опанування знань, максимально можливого компенсування порушення в учня, який здобуває освіту в інклюзивних умовах навчання. Саме тому останнім часом в Україні успішність існування загальної і спеціальної системи освіти як роздільних, двополярних почала підлягати сумнівам, як з точки зору стану людських прав, так і з точки зору ефективності [2, 35 - 44; 5, 26 - 33.].

Вітчизняна вчена О. Таранченко відзначає, що для України це передбачає збереження мережі вже існуючих закладів з наданням їм нових функцій та створення принципово нових освітніх закладів різних типів, які надаватимуть якісну освіту дітям з порушеннями слуху [3]. Переконавання про необхідність змін в спеціальній освіті

школярів зі зниженим слухом супроводжуються ідеями, які акцентують на необхідності змін у професії й праці педагогів спеціальних та масових закладів [6, 75-81; 5, 26 – 33].

Зважаючи на окреслене, трансформації в освіті осіб з порушеннями слуху ще лонговані в часі й коригуватимуться відповідно до суспільно-економічної динаміки. Серед визначальних векторів, як зазначає О. Таранченко, зберігатиметься транспарентність. Так, транспарентність у нашому розумінні є чимось на кшталт освітньої прозорості. Термін «прозорість» є близьким до поняття «відкритість» (англ. disclosure). Втім прозорість є значно ширшим за відкритість, позаяк передбачає не тільки надання інформації, але й її повноту, достовірність і зрозумілість для користувачів. Тобто транспарентність ґрунтується не на кількості інформації, що надається, а на її якісних характеристиках, таких як зрозумілість, доречність, достовірність, порівнюваність, суттєвість тощо. Відтак формування транспарентного освітнього середовища має на меті задовольнити всіх зацікавлених учасників навчально-виховного процесу у наданні їм необхідної інформації у відкритій, повній, своєчасній і зрозумілій формі для прийняття раціональних педагогічних рішень, уможливлення варіативності й, власне, ефективності обраного освітнього маршруту для кожного учня з порушеннями слуху.

У ширшому розумінні транспарентність означає наявність ефективних комунікацій та взаємодії між загальноосвітніми закладами, у тому числі зі спеціальною та інклюзивною формами навчання, з одного боку, та суспільством в цілому – з іншого.

У вирішенні цих завдань важливою є підготовка і перепідготовка кадрів. Позаяк педагоги, у тому числі спеціальні, мають стати гнучкою спільнотою фахівців, які навчаються упродовж життя; постійно оновлювати знання відповідно до поступу та запиту суспільного розвитку, зважаючи на сучасні технології, які даватимуть змогу ефективно виконувати суспільне замовлення, якісно працювати в конкурентному просторі для ефективної варіативності освітніх маршрутів.

Література:

1. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я/ В. В. Засенко, А. А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 3 (71). – С. 20 – 29.
2. Луценко І. Організаційні та нормативно-правові аспекти діяльності різнопрофільних фахівців в інклюзивному навчальному закладі / І. Луценко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 2(74). – 2015. – С. 35 – 44
3. Таранченко О. М. Розвиток системи освіти осіб з порушеннями слуху в контексті поступу вітчизняної науки та практики: монографія / О. М. Таранченко. – К.: ТОВ «Поліпром», 2013. – 513 с.
4. Таранченко О.М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі / О.М. Таранченко, А.А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 3(79). – 2016. – С. 7 – 18.
5. Таранченко О. Концепція розвитку системи освіти осіб з порушеннями слуху в Україні (проект) / О. Таранченко, О.Федоренко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 1(73). – 2015. – С. 26 – 33.
6. Федоренко О. Особливості впровадження технологій спільного викладання в процес навчання учнів з порушенням слуху в різних типах освітніх закладів / О.Федоренко // Особлива дитина: навчання та виховання. - № 4 (71). – 2014. – С. 75-81.
7. Федоренко О.Ф. Теоретико-методичні основи педагогічного супроводу молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання / О. Ф. Федоренко, // Особлива дитина: навчання і виховання. —№ 2 (78). — 2016. — С. 58-65.

8. Федоренко О.Ф. Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.пед.наук:спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» /О.Ф. Федоренко. –К., 2015. – 21 с.

9. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-539 від 08.08.2013 «Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами» [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/31601/

10. Kolupayeva A., Taranchenko O., Danilavichute E. (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori , Jeffrey P. Bakken , Sandra Burkhardt , Festus E. Obiakor , Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311 – 351.

О.Ф. Федоренко

**Эффективные трансформации в образовании лиц с нарушениями слуха:
вариативность образовательных маршрутов**

Проведен анализ особенностей современного образовательного пространства. Отмечено наличие доступности образовательных услуг для лиц с нарушениями слуха в соответствии с их особыми образовательными потребностями. Обосновано, что вариативность образовательных маршрутов для лиц с нарушениями слуха является условием формирования их способности к адаптации и самореализации в современном обществе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, специальное образование, особые образовательные потребности, социальная и учебная интегрированность, нарушение слуха.

Oksana Fedorenko

**The Transformation Efficiency In The Education Of Persons With Hearing Impairment:
Variability The Educational Ways**

The paper presents a number of tried-out organizational and pedagogical principles for providing pedagogical support for students with hearing impairments in inclusive and special education environment. The appropriate skills of teachers and teacher assistants, specific strategies for organizing the learning environment, functional support for teachers, multi-disciplinary approach as a basis for effective teaching and learning. Taking into account the specific nature of pedagogical support as a special dimension of teaching, a targeted pedagogical approach was selected as a means to improve it. This approach involves mastering new teaching methods, strategies and techniques above to meet special educational needs of students with hearing impairments. The specific nature of the work performed by teachers and teacher assistants, including their collaboration with special educators in teaching students with hearing impairments in inclusive settings.

This research contributes to the academic understanding of a transformation efficiency in the education of persons with hearing impairment: variability the educational ways.

Keywords: inclusive education, special education, special educational needs, social and educational integration, hearing impairment.

References:

1. Zasenkov, V., Kolupaieva, A. (2014). *Dity z osoblyvymy potrebamy: priorytetni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi osvity, sotsialnoho zakhystu y okhorony zdorovia* [Children with special needs: priorities for the national policy in education, social protection and healthcare in Ukraine]. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 3 (71), 20 – 29.

2. Lutsenko, I. (2015). *Orhanizatsiini ta normatyvno-pravovi aspekty diialnosti riznoprofilnykh fakhiv- tsiv v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi* [Organizational and

regulatory aspects of activity of diversified specialists in inclusive educational establishment]. *Exceptional Child: Teaching and Upbringing*, 2 (74), 35 – 44.

3. Taranchenko, O. M. (2013). *Rozvytok systemy osvity osib z porushenniamy slukhu v konteksti postupu vitchyznianoï nauky ta praktyky* [Development of education of persons with hearing impairment in the context of the progress of national science and practice]. Kyiv: Polirom.

4. Taranchenko, O., Kolupaieva, A. (2016). *Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy za chasiv nezalezhnosti Ukrainy: etapnist u stratehichnomu vymiri* [Education for Children with Disabilities in Independent Ukraine: Strategic Stage-by-stage Development]. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 3 (79), 7 – 18.

5. Taranchenko, O., & Fedorenko, O. (2015). *Kontsepsiia rozvytku systemy osvity osib z porushenniamy slukhu v Ukraini (proekt)* [The concept of the national system of education of persons with hearing impairment in Ukraine]. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 1 (73), 26 – 33.

6. Fedorenko, O. (2014). *Osoblyvosti vprovadzhennia tekhnolohii spilnogo vykladannia v protses navchannia uchniv z porushenniam slukhu v riznykh typakh osvitnikh zakladiv* [Peculiarities of the implementation of co-teaching technology into learning processes of students with hearing impairments in various types of educational institutions]. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 4 (71), 75 – 81.

7. Fedorenko, O. (2016). *Teoretyko-metodychni osnovy pedahohichnoho suprovodu molodshykh shkoliariv zi znyzhenym slukhom v umovakh inkliuzyvnoho navchannia* [Theoretical and methodological foundations of pedagogical support of hard-of-hearing junior schoolchildren in inclusive education settings]. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 2 (78), 58 – 65.

8. Fedorenko, O. (2014). *Pedahohichniy suprovid molodshykh shkoliariv zi znyzhenym slukhom v umovakh inkliuzyvnoho navchannia* [Pedagogical Support for Lower Secondary Students in Inclusive Education Settings]. (Abstract, PhD dissertation, Kyiv).

9. *Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1/9-539 vid 08.08.2013 «Pro orhanizatsiino-metodychni zasady zabezpechennia prava na osvitu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy»* [Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine 9-539 (2013). "The organizational and methodological principles of the right to education of children with special educational needs"]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua>

10. Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Danilavichute, E. (2014), *Special Education Today in Ukraine*, in Anthony F. Rotatori , Jeffrey P. Bakken , Sandra Burkhardt , Festus E. Obiakor , Umesh Sharma (ed.) *Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe* (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311 – 351.

УДК:376.2:159.93

О.В. Чеботарьова

к.пед.н., ст.н.сп. старший науковий співробітник лабораторії

олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, м.Київ

КОРРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

У статті розкриваються основні корекційно-розвивальні технології навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату. Автором статті представлено комплект корекційно-розвивальних програм, вперше розроблених в Україні на основі